

Izet Beridan

**PRETPOSTAVKE ZA DEMOKRATSKU KONTROLU
SISTEMA NACIONALNE SIGURNOSTI**

**PRESUPPOSITIONS FOR DEMOCRATIC CONTROL
OF NATIONAL SECURITY SYSTEMS**

Sažetak

Kontrola moći kojom raspolažu sistemi nacionalne sigurnosti je stara i suvremena dilema u svim državama. Teorijska i historijska iskustva o ovome fenomenu neophodna su za njegovo razumijevanje u akademskim, stručnim i političkim krugovima, a napose u Bosni i Hercegovini, u kojoj nacionalna politička (ne)suglasja dolaze do izražaja u sektoru sigurnosti na nivou države.

Ključne riječi: *demokracija, moć, sila, vlast, nacionalna sigurnost, demokratski nadzor, demokratska kontrola*

Summary

Controlling the power of national security systems is both an old and contemporary dilemma in modern states. Theoretical and historical experiences regarding this phenomenon are crucial for its comprehension in academic, expert and political circles, this especially in Bosnia and Herzegovina, a country in which national political (dis)agreements surface in the security sector at the state level.

Key words: *democracy, power, force, authority, national security, democratic supervision, democratic control*

* * *

Samo moć može kontrolirati moć! Samo sila može proturječiti sili! Ovo su opće teze i istodobno konstatacije koje naglašeno ističu prirodu društvene moći i društvene sile. Generički izraz društvene moći, političke moći, nacionalne moći jeste sila koju nacionalna država konstituira za svoje potrebe, za potrebe izvanjske i unutarnje sigurnosti. Osnovni konstituens državne/nacionalne moći čine oružane snage (vojna sila), a potom i ostale komponente (snage) nacionalne sigurnosti. Ova paradigma je, međutim, nebrojeno puta u historiji polučila suprotan rezultat, proturječila je samoj sebi. Generičku moć države (oličene u suverenitetu kralja, cara, faraona, imperatora, ili u novijoj historiji u svemoći zakonodavne, izvršne i sudske vlasti u državi) dovodila je i danas dovodi u pitanje sila koju je država uspostavila u interesu očuvanja političkoga poretka. Paradoksi u kojima moć-mati postaje žrtvom moći-kćeri u političkim odnosima očitovale se i očituje se kroz: državne udare¹, vojne pučeve², građanske ratove³ revolucije⁴, totalitarne režime⁵, primjere

¹ Pod **državnim udarom**, ili državnim pučem, podrazumijeva se nelegalni način promjene, preuzimanja vlasti u jednoj državi, proveden najčešće upotrebom neke vrste sile.

² **Vojni udar**, ili vojni puč, državni je udar u kojem u preuzimanju vlasti u jednoj državi učestvuju cijele ili dijelovi njenih vojnih snaga, uz čiju pomoć jedna društvena struktura (pa i vojni establišment) pokušava preuzeti vlast u vlastitoj državi. Aktualan, ovovremeni primjer, jest situacija u Pakistanu. Prije nekoliko godina sadašnji predsjednik ove države Musharraf, general pakistanske vojske, izveo je vojni puč, iz države protjerao predstavnike civilne vlasti i imenovao se šefom države. U 2007. godini je uveo vanredno stanje, ograničio kretanje pojedinim političkim protivnicima, ograničio rad medija i raspisao predsjedničke izbore. Nakon što su izbori završeni (a trebali su biti povratak demokraciji), imao je namjeru ostati istodobno šefom države i komandantom generalštaba pakistanske armije. Tek nakon međunarodnoga pritiska odrekao se ove druge, komandne uloge.

³ **Građanski rat** je masovan i intenzivan oružani sukob između različitih političkih struktura unutar jedne države. Historijski promatrano, građanski ratovi su se najčešće javljali kao oblici oružane borbe za vlast i hegemoniju unutar jedne države.

⁴ **Revolucija** (društvena) – prevrat, preokret, buna, ustanak, temeljna nasilna promjena društvenog poretka koja nastupa kao rezultat prethodno nagomilanoga nezadovoljstva, društvenih proturječnosti i sukoba. Javljala se i javlja najčešće u dva vida, i to kao socijalna, kada jedna društvena grupacija nasilnim

autokratske vladavine... Novija historija je puna afera čak i u suvremenim državama (onih koje važe za uređene države zapadne liberalne demokracije), koje su razotkrivene post festum (ili pak javnost o njima nikada neće imati saznanja), a odnosile su se na različite vrste malverzacija, kršenja ustava, zakona (međunarodnih konvencija) i prekoračenja ovlasti od strane šefova država, ministara, komandanata u oružanim snagama, šefova tajnih službi, sigurnosnih agencija itd. Neiskontrolirana sila po svojoj prirodi nekontrolirano djeluje, djeluje zapravo u interesu svoje elite! Pored ostalih, tri su osnovna razloga koji upućuju na potrebu nadzora i kontrole komponenta sistema nacionalne sigurnosti kao temeljnog konstituensa moći države, a u interesu njene unutarnje i vanjske sigurnosti:

1. *Moć koju u sistem nacionalne sigurnosti „ubrizgava“ država, posredno ili neposredno, najskuplji je njen sektor. U ovisnosti o sigurnosnoj i odbrambenoj politici, te ekonomskoj moći, države na organizaciju, materijalno i svako drugo opremanje sektora sigurnosti troše najveći dio svojih budžeta, a niti jedna komponenta nacionalne sigurnosti nije djelatnost koja proizvodi. A tamo gdje se koncentrira najveći dio budžeta ili pak veliki procent nacionalnoga dohotka najveća je vjerovatnoća za manipulacije, za nezakonito trošenje i zloupotrebu novčanih i drugih sredstava od strane pojedinaca i grupa, od najviših državnih organa pa do najnižih organizacijskih cjelina komponenta sistema sigurnosti.*

sredstvima nastoji izmijeniti odnosno poboljšati svoj društveni položaj, i kao politička, čija je pretenzija obaranje postojećeg političkoga poretka i vlasti i njihova zamjena drugim. Političke revolucije odlikuju se radikalnošću, svojim pretenzijama i većom mjerom oružanoga i drugoga nasilja. Pojedine oružane revolucije su se, u odnosu na prvotno proklamirane ciljeve, nakon preuzimanja vlasti od pojedinih struktura preobratile u svoju suprotnost, u dugotrajnu totalitarnu vladavinu političke elite i jedne ličnosti na njenome čelu. U širem smislu, pod društvenom revolucijom se podrazumijeva radikalna, korjenita promjena većih razmjera unutar jednoga društva (npr. naučna, tehnološka, industrijska...). Svakovrsne, pa i humanističke domete pojedinih revolucija, bez obzira u kojem su se polju ljudskoga djelovanja događale, procjenjuje i procjenjivat će historija pojedinih država, naroda ili globalnog društva.

⁵ **Totalitarizam** – način ostvarivanja vlasti u jednoj državi od jedne političke strukture, njene elite ili pak jedne ličnosti na njenome čelu, što podrazumijeva potpuni utjecaj te vlasti u svim sferama društvenoga života. Pojava suprotna demokraciji (karakteristični primjeri su: fašizam, staljinizam...).

2. *Upravljanje, rukovođenje (i komandiranje) sistemom sigurnosti i njegovim komponentama specifično je u odnosu na sve druge državne organe i agencije, naročito oružanim snagama i unutar njih. Po prirodi stvari, koncentracija ovlaštenja koja se ustavom, specifičnim zakonima i drugim aktima daju pojedincima, rukovodnim organima, štabovima, načelnicima, komandantima itd. ostavljaju velike mogućnosti za zloupotrebe položaja, kršenje zakona i ustava, sve do ponašanja komponenata sistema sigurnosti ili pak njihovih sastavnih dijelova, koja se karakteriziraju sintagmom „država u državi“.*
3. *Značajna je odlika svih komponenata sistema nacionalne sigurnosti, a po njihovoj prirodi, tajnost planiranja i izvršavanja pojedinih zadataka, misija i operacija. Ta tajnost je u ozakonjenoj mjeri neophodna, ali je istodobno krajnje opasna, i u kombinaciji s koncentracijom ovlasti u pogledu upravljanja i rukovođenja pruža mnogo više uvjeta za različite vrste zloupotreba.*

Nasuprot demokraciji je samovolja vlasti pojedinca ili određene političke ili upravljačke elite. Visok i dugotrajan stupanj samovlašća i totalitarizma u jednoj državi često proizvodi svojevrstne oblike *militarizma*.⁶ Pod paskom „jačanja nacionalne sigurnosti“, a na račun svih drugih društvenih/državnih djelatnosti, brojni su primjeri u dvadesetome stoljeću (ali i na početku ovoga, dvadeset prvoga) da su države razvijale ili pak razvijaju oružane snage i druge komponente sektora sigurnosti mimo svih svojih racionalnih ekonomskih i drugih mogućnosti, ali i objektivnih sigurnosnih potreba. Tehnološka i drugi vidovi militarizacije dovode uistinu do globalnoga sigur-

⁶ **Militarizam** (*lat. miles - vojnik*) je pojam koji opisuje politiku primjene vojne sile na unutarnjem i vanjskom planu, prevlast vojnih činilaca u državnom i društvenom životu jedne zemlje, podređivanje svih djelatnosti u jednoj državi vojnim pitanjima. Fašizam i nacizam su pojave iz dvadesetoga stoljeća, koje se, kao primjeri, najčešće navode pri pojašnjavanju *pojma militarizam*. To jesu oblici povojničenja društva odgovorni za Drugi svjetski rat, ali fenomen militarizma je potrebno proučavati i kroz druge historiji poznate vidove podređivanja društava vojnim pitanjima. I nisu to samo vojni udari odnosno samovlašće vojnih elita u državama u kojima su se događali.

nosnog značaja i prijetnje. Riječ je prvenstveno o slučajevima kupovine ili pak razvoja proizvodnje nuklearnih borbenih potencijala (očiti primjeri su Sjeverna Koreja, zatvoreno društvo, čiji građani su na ivici gladi i siromaštva) i drugih sredstava za masovno uništavanje. Nerijetko je odluka o njihovoj upotrebi u vlasti jednoga čovjeka ili uskoga kruga elite koja tom državom upravlja, što objektivno predstavlja neizrecivu prijetnju svjetskomu miru.⁷ *Uistinu su dvije činjenice neosporne: (a) Svaka zloupotreba sistema nacionalne sigurnosti ili neke od njegovih komponenata ostavila je negativnoga traga na stanje u jednoj državi sukladno stupnju te zloupotrebe, (b) Svaki krupni poremećaj i pad nivoa sigurnosti u jednoj državi nadrađa nju samu i utječe na globalnu/svjetsku sigurnost.*

Kroz cijelu povijest civilizacije, povijest koja bilježi razvoj državne organizacije društva i oblika njene zaštite oličene u vojnoj sili, kontrola vojne moći bilo je osnovno pitanje, koje je posredno ili neposredno utjecalo na funkcioniranje i opstanak države same. Suvremeni sistemi nacionalne sigurnosti sa svim svojim komponentama i njihovim funkcijama iziskuju disperzirani nadzor i kontrolu svoga rada, a u interesu proklamiranih vrijednosti društva.

Uzimajući u obzir historiju razvoja demokracije, teorija o demokraciji i uže i šire definicije ovoga pojma, za ovu priliku nužnim se čini naglasiti jednu od dimenzija organizacije vlasti i načina njenoga vršenja, koju izvanjska mišljenja drže demokratskom: *razvoj i opstojnost demokracije nužno prati i najdirektnije je uvjetuje ustavno i ozakonjeno nadmetanje moći. Moć koju „elita vlasti“ po-*

⁷ Rukovođenje, upravljanje i komandiranje oružanim snagama, historijskim iskustvom i prirodom njihovom općenito doprinosi koncentraciji moći u liku jedne osobe, bez obzira na karakter vladajućega režima i političkog uređenja države. Zemlje zapadne liberalne demokracije, separatno ili jedinstveno, u međunarodnoj politici osporavaju pojedinim državama pravo na posjedovanje i proizvodnju nuklearnih borbenih potencijala, obrazlažući to svoje stajalište nepostojanjem demokratskih uvjeta u tim državama, a napose uvjeta za racionalnu, demokratski „izoštrenu“ upravljačku funkciju nad oružanim snagama i sredstvima za masovno uništavanje. Krupni sporovi u međunarodnim odnosima upravo proizlaze iz činjenice selektivnoga odnosa spram država mimo euroatlantskoga kruga, koji se izražava odobravanjem, osporavanjem ili se pak prešućuje težnja ka posjedovanju nuklearnoga oružja, zemljama čiji politički sistemi nisu euroatlantskoga tipa.

primi, preuzme za svoga mandata (poslije provedenih izbora), može dijelom kontrolirati sama sebe u jednoj državi kroz razdijeljene uloge: zakonodavnu, izvršnu i sudsku (što podrazumijeva i unutarnju samokontrolu u okviru svake od njih). Međutim, značajni su elementi moći koji se u zemljama sa (do poznatoga stupnja) razvijenom demokracijom formiraju i djeluju kroz elemente društva koji ne učestvuju u vlasti, ali mogu značajno utjecati na vladajuće strukture i njihovo ponašanje spram ozakonjenih normi i na druge načine definiranih oblika djelovanja. To su svi elementi društva, civilnoga društva, nevladine organizacije, udruženja građana, strukovne organizacije, udruženja i organizacije (koje se često imenuju grupama za pritisak), sve vrste medija, naučne i istraživačke institucije i organizacije, u javnosti ugledni pojedinci itd. Značajnu moć direktnoga ili pak posrednoga utjecaja na ponašanja domaće politike u jednoj državi imaju suvremeni međunarodni odnosi, međunarodno pravo i općenito svjetska javnost.

Kompetencije za demokratski nadzor i kontrolu komponenata sigurnosti

Nivo demokratske kontrole komponenata nacionalne sigurnosti ni u jednoj državi nije konačan društveni odnos. To je proces koji se gotovo svakodnevno može mjeriti, pored ostaloga i kroz povratnu akciju, koja podrazumijeva nadzor i kontrolu svake od komponenata sistema sigurnosti u skladu sa ustavnim i zakonskim rješenjima i ovlastima, a potom iznalaženje novih pravnih rješenja i metoda kontrole. Još prije (pretpostavlja se) dvije i po hiljade godina znameniti kineski vojskovođa Sun Cu Vu je, u svojoj studiji “Vještina ratovanja”, ukazao na dva osnovna aspekta odnosa države i vojne sile. Govoreći o faktorima (rata) koji utječu na uspješnost vojske jedne države, naglasio je “metodu discipline” kao neizostavno važnu, pod njom podrazumijevajući (a) hijerarhiju odlučivanja i poslušnosti, pa i odnose: kralj – general (komandant vojske), a potom (b) kontrolu utroška sredstava datih vojci na upotrebu od strane države i naroda.

Suvremene tendencije u razvoju nacionalnih sistema sigurnosti podrazumijevaju spektar funkcija i djelatnosti koje imaju za cilj

zaštitu države i njenoga suvereniteta, ali ne države radi nje same, nego radi zaštite njenih građana i njihovih prava, od onih osnovnih, kao što su pravo na život i imovinu, druga socijalna prava (političko djelovanje i udruživanje, obrazovanje...), sve do prava na življenje u zdravoj prirodnoj okolini. Priroda moći svake od komponenata sistema sigurnosti i sistem u cijelosti iziskuje potrebu odgovornosti za svoje zakonito djelovanje. Općenito kazano, onaj ko moći daje to svojstvo ima pravo uvida u činjenice da li se ta moć ponaša u skladu s datim joj ovlastima i funkcijama.

U teoriji i praksi se koriste dva izraza: “nadzor” i “kontrola”, uz dileme imaju li istovjetno ili različito značenje. Komentirajući normativna polazišta za civilnu kontrolu vojske i policije, Tomić je u “pravilu” poistovjetio ova dva termina, ali je u analizi “nijansirano” njihova značenja primijetio kako “ipak nadzor i kontrola podrazumijevaju subordinaciju njihovih vršilaca”, zaključivši da je “kontrola sastavni dio nadzora” (Tomić, u: Hadžić 2001:11). Složimo li se s ovim stajalištem, zapravo istovremeno zaključujemo kako je “nadzor” termin koji obilježava proces, dok je “kontrola” samo dio tog procesa. Niz kontrola određenih aktivnosti u okviru nadzora kao procesa predstavljaju samo jedan od oblika prikupljanja podataka za uspješan nadzor nad određenom komponentom sistema nacionalne sigurnosti.

Koje su osnovne pretpostavke za demokratsku kontrolu sektora sigurnosti u jednoj državi? Dakako da iz samoga pitanja proizlazi dvoznačan odgovor, zapravo njih dva: (a) u državama u kojima su na vlasti totalitarni režimi ne postoje osnovne pretpostavke za demokratski nadzor nad sektorom sigurnosti, (b) stupanj demokratskih dostignuća u jednoj državi definira pretpostavke za odgovarajući nivo demokratskog nadzora njenih sigurnosnih faktora i njihovih djelatnosti.

Kojoj državi pripisati osnovna demokratska svojstva? Onoj državi u kojoj su politički odnosi uređeni ustavom, čije odredbe se poštuju, a odražavaju:

- funkcionalan višestranački sistem,
- funkcionalan izborni sistem za sve nivoe vlasti,
- razgraničenu zakonodavnu od izvršne i sudske vlasti, koje odvojeno funkcioniraju,

- poštovanje i provođenje odredaba međunarodnoga prava o ljudskim pravima i slobodama građana te države,
- općenito pravnu državu u kojoj su otklonjeni uvjeti i pretpostavke za totalitarnu vladavinu pojedinca, partijske ili druge elite.

U teorijskim promišljanjima o demokratskoj kontroli komponenta nacionalne sigurnosti nalazimo nekoliko pokušaja podjela kontrole same na vrste. Istražujući “institucionalne i proceduralne elemente društva” u kontekstu kontrole oružanih snaga (Holandije), Hans Born piše o tri njene vrste: “(a) vertikalnoj kontroli, (b) horizontalnoj kontroli, i (c) samokontroli”. Prva bi podrazumijevala kontrolu “od vrha naniže: parlament i vlada kontroliraju oružane snage“, drugu “mogu vršiti institucije društva, kao što su mediji, udruženja i istraživački instituti”. Treća je samokontrola koja zapravo znači “interiorizaciju društvenih vrijednosti u vojnoj organizaciji” (Born, u: Hadžić 2001:97).

Prema mišljenju ovoga autora, vertikalna kontrola (oružanih snaga) može se provoditi na šest načina:

- a) Budžetska kontrola (ustavno pravo parlamenta da odlučuje o budžetu i njegovim elementima...);
- b) Zakonodavstvo (ustavno pravo parlamenta da “prihvata, mijenja ili odbacuje zakone”);
- c) Mikro-menadžment (ovlaštenja predsjednika vlade i ministra odbrane u pogledu komande nad vojnim operacijama);
- d) Imenovanja (nadležnosti vlade i ministra u pogledu imenovanja generalskoga kora);
- e) Istrage (ustavno pravo parlamenta na pokretanje istraga i saslušanja ljudi pod zakletvom – “mostovi između društva i oružanih snaga”);
- f) Sukob interesa u okviru oružanih snaga (Born, u: Hadžić 2001:209/214).

U pokušaju da odredi vrste kontrole vojske i policije, Hadžić je razmatrao tehničku, političku i pravnu kontrolu, dodavši da je “javnopravna kontrola ... kombinovanje preventivnog, korektivnog i represivnog delanja” (Hadžić 2001:12).

Kontrola i nadzor nad policijskim strukturama (dodajmo: i nad oružanim snagama), prema Baboviću, može biti: (a) unutarnja, i (b) vanjska (civilna). Vanjsku kontrolu ovaj autor dijeli na:

(a) Političku, koja je u nadležnosti vlade i parlamenta, a odnosi se prvenstveno na odlučivanje o ulozi policije (i vojske – I.B.), zadacima, organizaciji, finansiranju i rukovođenju;

(b) Sudsku, koju provode organi tužilaštva i pravosuđa;

(c) Građansku, koja podrazumijeva različite oblike utjecaja građana na rad policije, podrazumijevajući i pravo na predstavke koje se odnose na njen rad (Babović B., u: Hadžić 2001:259).

Zaključimo:

- Kršenje ustava i zakona jedne države odnosno kršenje ljudskih prava mogu činiti komponente sistema nacionalne sigurnosti u odnosu na njihovo nekontrolirano djelovanje u državi i društvu;
- Pored toga, unutar komponenata sistema sigurnosti koje su nedovoljno kontrolirane sasvim su izvjesna kršenja zakona i ljudskih prava njihovih pripadnika (vojnika, podoficira, oficira; policajaca i drugih radnika različitih policija; radnika u svim drugim organizacijama i agencijama sistema sigurnosti, podrazumijevajući svakako i privatne agencije i službe sigurnosti).

Iz prethodnih izlaganja, a radi boljega razumijevanja, nadzor i kontrolu komponenata sistema nacionalne sigurnosti općenito moguće je promatrati u tri dimenzije i nivoa:

- nivo i nadležnosti organa vlasti države,
- utjecaj različitih elemenata društva na rad komponenata sistema sigurnosti, i
- interna kontrola koju su po važećim zakonima dužne provoditi komponente sistema sigurnosti unutar sebe samih.

Zakonodavni organ, zapravo parlament svake države, po svojoj prirodi, kao najviše predstavničko tijelo građana te države, najodgovorniji je i najznačajniji faktor nadzora i kontrole sistema nacionalne sigurnosti. U većini država koje objektivno teže demokratskom razvoju u nadležnosti parlamenta su:

- (a) utvrđivanje integralne sigurnosne politike i njenih specifičnih dimenzija,
- (b) odlučivanje o veličini, sastavu i kadrovskim kapacitetima komponenata sistema sigurnosti,
- (c) odlučivanje o budžetu, o finansiranju potreba sigurnosti,
- (d) odlučivanje o opremanju i naoružavanju oružanih struktura države,
- (e) odlučivanje o uvjetima upotrebe i upotrebi komponenata sistema nacionalne sigurnosti u uvjetima mira i rata.

Svaki parlament nakon svoga konstituiranja za svaku djelatnost društva formira svoje specifične organe. Komisije, komiteti ili pak odbori za odbranu i sigurnost su tijela parlamenta koja učestvuju u zakonodavnim procedurama u kojima se reguliraju, zakonski utemeljuju pitanja iz domena sigurnosti, surađuju s akademskim i znanstvenim institucijama u interesu primjene nauke u oblasti sigurnosti, surađuju sa sličnim parlamentarnim tijelima formiranim za unapređenje drugih društvenih djelatnosti u zemlji i inozemstvu, prikupljaju informacije za parlament o funkcioniranju pojedinih elemenata sistema sigurnosti: kroz prisustvo resornih ministara iz oblasti sigurnosti sjednicama, kroz saslušanja i svjedočenja pred ovim tijelima odgovornih ljudi, kroz suradnju sa elementima civilnoga društva itd. U sastav parlamentarnih organa za odbranu i sigurnost se po pravilu imenuju parlamentarci koji imaju određena iskustva o funkcioniranju sigurnosnih i odbrambenih struktura države, oni koji mogu kompetentno raditi na pripremi informacija i prijedloga za parlamentarno odlučivanje o zakonima, budžetu i drugim pitanjima koja se odnose na sektor nacionalne sigurnosti.

Suština demokratskoga nadzora i kontrole sistema nacionalne sigurnosti jeste podređenost njegovih komponenata organima vlasti države: zakonodavnoj, sudskoj i izvršnoj (civilni nadzor). Fenomen tajnosti, koji se historijski, ali i ideološki, u mnogim društvima u nepotrebnoj mjeri vezuje za odbrambene i sigurnosne aktivnosti, svojevrsna je prepreka za demokratski nadzor i kontrolu komponenata sistema nacionalne sigurnosti. U uvjetima nedovoljne informiranosti, ni parlament, ni opozicijski politički blok, ni mediji, ni elementi civilnoga društva ne mogu ozbiljno utjecati na ustavom

i zakonima utvrđeno djelovanje nacionalne sigurnosti. Neprimjerena i neopravdana tajnovitost djelatnosti nacionalne sigurnosti pojedinih zemalja ne doprinosi ni regionalnoj ni međunarodnoj sigurnosti. Iz toga razloga se u razvijenim demokratskim zemljama razvijaju i modeli informiranja domaće i svjetske javnosti o odbrambenim i sigurnosnim poslovima, što ih čini uveliko “transparentnim i otvorenim”⁸, što ih čini društveno pristupačnim i u tolikoj mjeri podložnim demokratskom nadzoru i kontroli.

Jedna od značajnih metoda razvijanja transparentnosti i otvorenosti nacionalne odbrane jest publiciranje “bijele knjige o odbrani”, dokumenta države kojim se domaća i svjetska javnost obavještava o osnovnim rješenjima i namjerama u domenu nacionalne odbrane. Izraz “bijela knjiga” simbolizira dobru namjeru, poziv na razumijevanje u pogledu vjerodostojnosti i objektivnosti prikaza osnovnih stavova i ciljeva nacionalne odbrambene politike i kao “bijelom” i “otvorenom” njome se hoće otkloniti tajnovitost i sumnjičavost.

Rezimirajmo. Osnovni parametri demokratskog nadzora i kontrole nacionalne sigurnosti su njena civilna, javna i neizostavno parlamentarna narav. Cilj joj je prevlast nevojnih struktura vlasti i društva nad vojnim, potpuno ustavno i zakonito upravljanje države komponentama nacionalne sigurnosti kako se moć ovoga sistema ne bi preobratala u svoju suprotnost, u nezakonitu nadmoć u državi i društvu. Demokratska kontrola pretpostavlja i unutarnju kontrolu u svakoj komponenti nacionalne sigurnosti koja je dvojakog karaktera: (a) hijerarhijsko-upravno-personalni i kompetencijski, koji podrazumijeva mehanizme kontrole u relacijama nadređeni – podređeni i adekvatan profesionalizam, i (b) institucionalni, koji pretpostavlja postojanje unutarnjih organa kontrole i inspekcije i njihovih ovlasti.

⁸ Pod **transparentnošću** se razumijeva omogućavanje uvida domaćoj i svjetskoj javnosti u rješenja, odluke i postupke državnih institucija na području funkcija od općeg društvenog značaja (u ovom slučaju sigurnosti, odbrane i oružanih snaga), dok je “otvorenost” mogućnost utjecaja institucija civilnog društva, uključujući i najširu javnost, na ta rješenja, odluke i postupke. U takvom značenju, koncept “otvorenosti odbrane” razlikuje se od klasičnog koncepta “civilnog nadzora oružanih snaga” iako se s njim prožima kroz određene zajedničke sadržaje (Radičević 2000:9).

No, posebnu pažnju za znanstvenu i svaku drugu analizu zaslužuje jedan fenomen koji se eminentno vezuje za komponente nacionalne sigurnosti, posebno na njegove oružane strukture, kontroverzna pojava spram koje i starije demokracije nemaju stabilnu i nadasve decidiranu percepciju. Riječ je zapravo o zakonskom, manjem ili višem stupnju ograničavanja ljudskih prava na koje se uvjetuju pripadnici vojnih i policijskih struktura prilikom prijema u profesionalnu službu. U većini zemalja profesionalnim vojnim licima i pripadnicima policije zabranjuje se učešće u političkim partijama, strankama i bavljenje političkim radom, u ime “političke neutralnosti” ovih profesija. Pored toga, nisu rijetke države u kojima se u vojsci i policijama zabranjuje sindikalno organiziranje i prijeći pravo na štrajk, u pojedinim državama i pravo na prakticiranje vjerskih sadržaja.

Priroda rukovođenja i komandiranja oružanim snagama i policijskim strukturama ostavlja mogućnost za kršenje ljudskih prava unutar ovih komponenata nacionalne sigurnosti u svim prilikama, osobito u ratu, što podrazumijeva i izdavanje protuzakonitih naređenja.

Samo suptilni i dugotrajni demokratski procesi u državi, koji će postupno prelaziti u tradiciju, mogu doprinijeti naprecima i u domenu demokratskog nadzora i kontrole sistema nacionalne sigurnosti i njegovoj profesionalizaciji.

Literatura

1. Aristotel, (1975), *Politika*, BIGZ, Beograd.
2. Hadžić, M., (2001), *Demokratska kontrola vojske i policije*, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd.
3. Hantington, P.S., (2004), *Vojnik i država*, Fakultet političkih nauka, Beograd.
4. Jelušić, Lj., (1997), *Legitimnost sodobnega vojaštva*, Fakultet za društvene vede, Ljubljana.
5. Klauzevic, K., (1939), *O ratu*, Geca Kon, Beograd

6. Kulić S., (1996), *Strategija nasilja kao strategija razvoja*, Naprijed, Zagreb.
7. Parlamentarni nadzor nad sektorom sigurnosti, (2003), DCAF (Centar za demokratsku kontrolu nad oružanim snagama, Izdanje za BiH), Svjetlost – Fojnica, Sarajevo.
8. Priručnik: Parlamentarni nadzor nad sektorom sigurnosti, 2004; DCAF, Ženeva (izdanje Interparlamentarne unije – verzija za Sarajevo).
9. Radičević, T., (2000), *Transparentnost odbrane*, Defimi, Zagreb.
10. Sun Cu Vu, (1952), *Vještina ratovanja*, Vojno delo, Beograd.
11. Waltz N. K., (1998), *Čovjek, država i rat*, BARBAT, Zagreb.
12. Grupa autora, (2001), *Leksikon sigurnosti*, DES, Sarajevo.